

ส

สร้างชีวิตใหม่ในเรือนจำ

Creating New Lives in Prisons*

- พิศมัย รัตน์โรจน์สกุล
- อาจารย์ประจำภาควิชาพื้นฐานของการศึกษา
- คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- E-mail: pissamair@swu.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องเล่าจากผู้หญิงในเรือนจำในเรื่องสร้างชีวิตใหม่ จะช่วยให้สังคมได้เข้าใจการดำเนินชีวิตของผู้หญิงในเรือนจำที่มีพร้อมทั้ง ความคิด ความรู้สึกนึกคิด ปฏิสัมพันธ์ และความหวังในชีวิตเช่นเดียวกับผู้หญิงทั่วไป หากแต่บริบทที่แตกต่างกันอย่างมากมายทำให้ไม่สามารถนำภาพตัวแทนของผู้หญิงในสังคมทั่วไปมาอธิบายภาพชีวิตที่เป็นเรื่องราวของผู้หญิงในเรือนจำได้ แต่การศึกษาจากเรื่องเล่าของผู้หญิงผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์โดยให้เธอเป็นผู้สร้างและถ่ายทอดชีวิตในแง่มุมของตัวเองได้อย่างอิสระจะช่วยให้สังคมได้รับรู้ เข้าใจ และปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ต่อการมองชีวิตของผู้หญิงในเรือนจำต่างไปจากเดิม การศึกษานี้ได้มุ่งไปสู่การเผยให้เห็นการสร้างคุณค่าใหม่ให้เกิดขึ้นในตัวของผู้หญิง และส่งผลสู่การสร้างชีวิตใหม่ของผู้หญิงภายในเรือนจำ โดยตั้งอยู่บนฐานของความเชื่อว่ามีมนุษย์มีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งฐานคิด และฐานชีวิตในบริบททางสังคมที่แตกต่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างตัวตน และการให้ความหมายต่อคุณค่าของตัวเองแต่ละคนแตกต่างกันไป และเผยให้เห็นว่าผู้หญิงใช้การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในเรือนจำเป็นสิ่งขับเคลื่อนศักยภาพที่อยู่ในตัวเองเพื่อนำไปสู่การสร้างคุณค่าและชีวิตใหม่ได้ด้วยตนเองทั้งเพื่อการมีชีวิตอยู่ภายในเรือนจำและเพื่อชีวิตในอนาคตเมื่อพ้นโทษออกไป

คำสำคัญ: การศึกษาเรื่องเล่า ผู้หญิงในเรือนจำ การเรียนรู้ในเรือนจำ

* งานวิจัยเรื่อง “สร้างชีวิตใหม่ในเรือนจำ” เป็นงานวิจัยหนึ่งในโครงการ “ชีวิตที่ถูกลืม: เรื่องเล่าของผู้หญิงในเรือนจำ” ภายใต้โครงการกำลังใจ ในพระดำริพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา. สิงหาคม 2553.

Abstract

Studying the narrative told by women in prison will help society to understand the living conditions of women in prison who also have thoughts, feelings, interactions and hopes like other women in general. However, because of the tremendously different context, there is no comparison between women in general and those living in prison. Nevertheless, studying the narrative created and told liberally by the women who have direct experience will help society to acknowledge, understand and adjust our global perspective on female inmates. This study aims at revealing the promotion of self-respect and self-confidence among women that will lead to the creation of a new life in prison. This is based on the belief that humans have diverse foundations of thought and life in different social contexts. Because of these, the self-creation and the meaning of the value of each individual woman are different. The study discloses that women use the in-prison learning as a driving force to push their internal potential forward and create a value and a new life for themselves both while living in prison and also for the future when they are discharged.

Keywords: Narrative Approach, Woman in Prison, Learning in Prison

1. บทนำ

เมื่อชีวิตของผู้หญิงต้องเข้าสู่เรือนจำ หลายคนต้องใช้เวลาในการทำให้รับกับสภาพของการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงที่เกิดขึ้นกับตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงที่ต้องชังเป็นเวลานานๆ เพราะเธอจะต้องละทิ้งสถานภาพต่างๆ ที่มีอยู่กับการครอบครัวและสังคมภายนอกที่เป็นสิ่งกำหนดคุณค่าของความเป็นมนุษย์ผ่านบทบาทหน้าที่ทางสังคม หากเป็นผู้หญิงที่ไม่ได้ทำงานนอกบ้าน คุณค่าของเธอจะถูกกำหนดจากบทบาทหน้าที่ในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็น ความเป็นภรรยา เป็นแม่ เป็นลูกสาว หรือแม้กระทั่งเป็นย่าหรือยาย ภายใต้บทบาททางสังคมเหล่านี้มีหน้าที่เป็นตัวกำกับคุณค่าของตนเอง ซึ่งผู้หญิงได้ทำหน้าที่เหล่านั้นอย่างภาคภูมิใจและ

รู้สึกว่าคุณค่าต่อครอบครัวข้างแม่จะไม่สามารถวัดประเมินค่าด้วยเงินทองได้ก็ตาม ในขณะที่ผู้หญิงอีกส่วนหนึ่งยังมีสถานภาพที่สังคมภายนอกครอบครัวมอบให้เนื่องจากเป็นผู้หญิงที่ออกทำงานนอกบ้านด้วย ความภาคภูมิใจในตัวเองถูกสร้างขึ้นจากคุณค่าของการทำงาน ตำแหน่งหน้าที่ทางการงาน บทบาททางสังคมในที่ทำงานและชุมชนรอบข้าง ความมีคุณค่าถูกประเมินจากความสามารถในการเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้ คุณค่าที่ถูกประเมินจากความรู้ที่สังคมให้การยอมรับในฐานะของผู้เชี่ยวชาญในงานที่ทำ และความเป็นสมาชิกของกลุ่มสังคมต่างๆ ที่เห็นคุณค่าในตัวเธอ รวมถึงความมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและยอมรับของครอบครัว แต่เมื่อถึงวันหนึ่งที่ชีวิตของผู้หญิงต้องหักเหเข้าสู่เรือนจำด้วยตราประทับของผู้กระทำผิด ความรู้สึก

ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้เธอยอมรับการกระทำผิดพลาดในชีวิต ส่งผลให้ผู้หญิงรู้สึกถึงความด้อยคุณค่าของตนเองลง และคุณค่าในตัวเองที่เคยสะสมไว้ก่อนจะเข้าสู่เรือนจำได้ถูกลบเลือนไปจนหมดสิ้นหากความผิดนั้นถูกตัดสินอย่างรุนแรง อาทิ จำคุกตลอดชีวิตหรือถูกจองจำเป็นระยะเวลาสั้นๆ และยังทำให้ผู้หญิงรู้สึกว่าตัวเองหมดสิ้นคุณค่าลงเมื่อต้องเดินเข้าสู่เรือนจำ

เมื่อเข้าสู่เรือนจำแล้ว ในเรือนจำยังมีอำนาจต่างๆ ที่สร้างความรู้สึกในการด้อยคุณค่าของเธออีกหลายอย่าง อาทิ การต้องทำตามกฎระเบียบที่กำหนดไว้อย่างเข้มงวด ความไม่เป็นส่วนตัวบนพื้นที่อันจำกัด การถูกกำหนดบทบาทหน้าที่หรือทำกิจกรรมที่เธอเองไม่อยากจะทำแต่ถูกกำหนดให้ต้องทำหรือการที่ผู้หญิงไม่สามารถทำบทบาทหน้าที่ที่เคยกระทำมาก่อนได้ สถานการณ์เหล่านี้ล้วนทำให้ผู้หญิงถูกลดคุณค่าลงและรู้สึกถึงความด้อยคุณค่าของตนเอง เหมือนกับว่าเธอไร้ซึ่งความรู้ ความสามารถในการทำหน้าที่ต่างๆ ที่จะทำให้เธอรู้สึกภูมิใจในตัวเอง อีกทั้งผู้หญิงที่เคยทำงานหาเงินเองก็ยังไม่สามารถใช้ความรู้ความสามารถที่เคยใช้ประกอบอาชีพภายนอกสำหรับการดำเนินชีวิตในเรือนจำได้เช่นเดิม รวมถึงบางครั้งการที่ผู้หญิงในเรือนจำยังต้องยอมจำนนต่อผู้หญิงในเรือนจำด้วยกันเองเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาในการดำรงชีวิตอยู่ในสถานที่ที่ไม่คุ้นเคย สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับชีวิตของผู้หญิงซึ่งพลิกผันเข้าสู่เรือนจำนั้นจึงกลายเป็นสิ่งที่ทำให้เธอรู้สึกว่าชีวิตของต่อนั้นหมดสิ้นลงแล้วทั้งปัจจุบันและอนาคต เพราะสถานที่แห่งการจองจำถูกสะท้อนออกสู่สังคมว่าเป็นพื้นที่แห่งความมืดดำไร้ความหวังและหมดยุค (Kilroy, 2000: 39-43)

บทบาทหน้าที่ของเรือนจำในปัจจุบันมิได้เป็นเพียงสถานที่กักขังเพื่อการลงโทษ แต่ในภารกิจสำคัญประการหนึ่งที่ปรากฏในวิสัยทัศน์ของกรมราชทัณฑ์ซึ่งดูแลงานเรือนจำในประเทศไทย คือ “การควบคุม แก้ไข และพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังเพื่อคืนคนดี มีคุณค่า สู่อสังคมนิยม” (กรมราชทัณฑ์, 2553) ดังนั้น หากเรือนจำกระทำเพียงนำผู้หญิงมา กักขังไว้ เมื่อครบกำหนดเวลาแล้วก็ส่งผู้หญิงคืนสู่สังคมนั้นคงไม่สามารถทำให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้ เรือนจำจึงต้องมียุทธศาสตร์ประกอบอื่นๆ เพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรม และระบบคุณค่าที่อยู่ในตัวตนของผู้หญิงเพื่อให้สอดคล้องกับความหมายของคำว่า “คนดี มีคุณค่า” ซึ่งหมายถึงคนที่เคารพและปฏิบัติตามกฎหมายและกฎระเบียบของสังคม สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ด้วยอาชีพสุจริต และยังทำประโยชน์เพื่อสังคมส่วนรวมได้อีกด้วย นอกเหนือจากการควบคุมด้วยพื้นที่และการใช้กฎระเบียบที่เข้มงวด เพื่อสร้างลักษณะนิสัยอันพึงประสงค์ตามที่รัฐกำหนดแล้ว เรือนจำยังได้ใช้กลไกทางการศึกษา การอบรม และกิจกรรมต่างๆ ภายในเรือนจำเป็นเครื่องมือสำคัญในการปรับเปลี่ยนความคิดและระบบคุณค่าในตัวของผู้หญิง รวมไปถึงการให้ความรู้และการพัฒนาทักษะอาชีพ และทักษะชีวิตให้ผู้หญิงได้เกิดการเรียนรู้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์เมื่อพ้นโทษออกสู่สังคมนอกเป็นรูปแบบของการศึกษาซึ่งมุ่งเน้นให้ผู้ต้องขังได้เรียนรู้ภายใต้ชุดความรู้หลักๆ ที่รัฐเป็นผู้กำหนดโดยอาจไม่ได้คำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายของผู้หญิงที่เข้ามาสู่เรือนจำ ซึ่งมีฐานชีวิตและฐานคิดแตกต่างกัน และด้วยเงื่อนไขของสังคมในเรือนจำที่แตกต่างจากสังคมทั่วไป อาจเกิดคำถามว่าการศึกษาคู่เดียวกันนี้จะสามารถนำมาใช้เพื่อการปรับเปลี่ยนชีวิตใหม่ให้กับผู้หญิงทุกคนในเรือนจำได้

อย่างไร แต่ในขณะที่เดียวกันความหมายของการเรียนรู้ก็มีได้มีข้อจำกัดอยู่เพียงแค่การศึกษาในระบบเท่านั้น หากยังมีการเรียนรู้ในแบบอื่นๆ อยู่อีก ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งล้วนเป็นการเรียนรู้ที่ไม่ได้เน้นความรู้เชิงวิชาการหรือวิชาชีพ หากเป็นการเรียนรู้ในเรื่องของการใช้ชีวิต การปรับตัวให้สอดคล้องไปกับบริบทของชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพื่อนำไปสู่การสร้างตัวตน และสร้างความหมายของคุณค่าใหม่ให้กับตัวเอง การเปิดรับสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในชีวิตและเปลี่ยนแปลงอุปสรรคให้เป็นโอกาสให้กับชีวิตที่จะเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้และทักษะใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นในตัวเอง ทำให้หลายคนสามารถสร้างชีวิตใหม่ได้อีกครั้งหนึ่ง ภายใต้สภาพการณ์ที่แตกต่างอย่างมากจากสังคมภายนอกซึ่งมีใช้สิ่งที่เกิดได้ง่ายนัก เนื่องจากมีข้อจำกัดทั้งเรื่องของพื้นที่ เวลา กฎระเบียบ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งการควบคุม การลงโทษ และการถูกจ้องมองในฐานะผู้ต้องขัง

ดังนั้น การศึกษานี้จึงต้องการเผยให้เห็นการสร้างตัวตนและคุณค่าในตนเองขึ้นใหม่ของผู้หญิงภายในเรือนจำ กระบวนการสร้างชีวิตใหม่ของผู้หญิงซึ่งแต่ละคนย่อมมีบริบทของชีวิตที่แตกต่างกันไป พื้นฐานชีวิตในอดีตที่ส่งผลต่อการสร้างตัวตน ความรู้สึกนึกคิด และการเลือกเส้นทางในการสร้างชีวิตใหม่ของตนเอง พร้อมทั้งการคาดหวังต่อชีวิตในอนาคต รวมไปถึงปัจจัยภายนอกต่างๆ ที่มีผลต่อผู้หญิงที่จะเลือกเส้นทางของการสร้างชีวิตใหม่

อย่างไรและเป็นไปเพื่อเป้าหมายของชีวิตอย่างไร โดยการศึกษาที่มุ่งให้ความสนใจต่อผู้หญิงที่ใช้การเรียนรู้ซึ่งเกิดขึ้นในเรือนจำเป็นสิ่งที่ขับเคลื่อนศักยภาพที่อยู่ในตัวตนเพื่อนำไปสู่คุณค่าของชีวิตที่ได้ให้ความหมายใหม่ด้วยตนเอง โดยอาศัยกรอบแนวคิดการเรียนรู้ของยูเนสโก (2551) ที่ให้ความหมายของการเรียนรู้กว้างขวางกว่าการเรียนรู้ในระบบการศึกษาหลักของสังคมโดยทั่วไป*

2. วิธีการศึกษา

การทำความเข้าใจเรื่องราว ความคิด และความรู้สึกของผู้หญิงที่มีเส้นทางชีวิตไปสู่จุดเปลี่ยน (turning point) สำคัญ จนนำไปสู่ช่วงของการเปลี่ยนผ่านชีวิต (life transition) เพื่อสร้างชีวิตใหม่นั้นเป็นเรื่องราวที่มีรายละเอียดมากมายและมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละเรื่องราว การเข้าถึงประวัติศาสตร์ชีวิต (life history) ของผู้หญิงในเรือนจำเพื่อให้เข้าใจสิ่งต่างๆ ที่สลับซับซ้อน และทำให้ผู้หญิงสามารถเปิดเผยเรื่องราวต่างๆ ได้อย่างชัดเจน งานวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาเรื่องเล่า (narrative approach) เนื่องจากเรื่องเล่าจะเปิดโอกาสให้ผู้หญิงผู้เป็นเจ้าของเรื่องเล่าเป็นผู้สร้างและสร้างใหม่ (construct and reconstruct) เรื่องราวชีวิตของตนเอง ทั้งนี้เพื่ออธิบายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตและบูรณาการขึ้นมาเป็นประสบการณ์ชีวิตและถ่ายทอดเรื่องราวออกมาตามความรู้สึกนึกคิดของเจ้าของเส้นทางชีวิตนั้น ดังนั้น ผู้หญิงเจ้าของเรื่องเล่าจึงเป็นผู้กำหนดด้วยตนเองว่าประวัติศาสตร์ชีวิต

* ยูเนสโก กำหนดเป้าหมายและรูปแบบของการเรียนรู้ในตลอดช่วงชีวิตของมนุษย์ไว้ 4 แบบ ได้แก่ การเรียนเพื่อรู้ (learning to know) การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง (learning to do) การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน (learning to live together) และการเรียนรู้เพื่อชีวิต (learning to be) (อ่านเพิ่มเติมได้ในรายงานฉบับสมบูรณ์)

ของตนเองนั้นเป็นอย่างไร มีจุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญของชีวิตที่นำเธอไปสู่เส้นทางชีวิตใหม่นั้นอยู่ที่ใด มีสิ่งใดที่เกิดขึ้นหรือนำไปสู่ความต้องการหรือความคิดของการเปลี่ยนแปลงชีวิต และเธอใช้อะไรบ้างเป็นสิ่งขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนผ่านชีวิตไปสู่การสร้างชีวิตใหม่ ตัวเธอเองจะเป็นผู้รู้และผู้เข้าใจที่ดีที่สุดซึ่งจะบอกเล่าสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเธอเอง และสิ่งที่อยู่ในความคิด อยู่ในจิตใจของเธอ และอยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงในชีวิตของเธอได้ตามเรื่องเล่าที่เธอถ่ายทอดออกมา (Hanks and Carr, 2007: 109)

การศึกษาเรื่องเล่าจากผู้หญิงในเรือนจำในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รับอนุญาตจากเรือนจำในการเข้าไปพบและพูดคุยกับผู้ต้องขังหญิงจำนวน 13 คนจากเรือนจำ 6 แห่ง โดยมีการนัดหมายไว้ล่วงหน้าและผู้เล่าเรื่องทุกคนมีความยินดีพูดคุยกับผู้วิจัยอย่างสมัครใจ เปิดเผย และสื่อถึงความรู้สึกไว้วางใจต่อผู้วิจัย ซึ่งผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดถูกคัดเลือกในขั้นต้นจากเจ้าหน้าที่ควบคุมเรือนจำที่พิจารณาตามกรอบคุณลักษณะที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้คร่าวๆ ว่าเป็นผู้สามารถปรับตัวและสร้างชีวิตใหม่ในเรือนจำได้ ซึ่งทั้งเจ้าหน้าที่ ตัวผู้ต้องขังเอง และเพื่อนผู้ต้องขังในเรือนจำก็ให้การยอมรับ ซึ่งผู้เล่าเรื่องมีพื้นฐานของชีวิตก่อนเข้าสู่เรือนจำที่แตกต่างกันทั้งข้อหา อายุ อาชีพ และการศึกษา แต่โดยภาพรวม ผู้เล่าเรื่องมีอายุอยู่ระหว่าง 25-60 ปี ส่วนใหญ่เข้าสู่เรือนจำด้วยข้อหาที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด มีเพียง 3 คนที่ถูกจับด้วยข้อหาเกี่ยวกับการฉ้อโกง ยักยอกเงิน และรับของโจร ระดับการศึกษาก่อนเข้าสู่เรือนจำมี

ทั้งผู้ที่จบเพียงภาคบังคับจนถึงผู้จบระดับปริญญาตรี และมีอาชีพที่หลากหลาย ทั้งค้าขาย เป็นแม่บ้าน เป็นเจ้าหน้าที่ในองค์กรของรัฐ หน่วยงานเอกชน หรือมีอาชีพบริการอิสระ เช่น หมอนวด

การเก็บข้อมูลจะเริ่มจากการแนะนำตัว เป้าหมายในการทำงานชิ้นนี้ และพูดคุยเรื่องทั่วไปเพื่อสร้างความคุ้นเคย เป็นกันเอง และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันในเรื่องที่มีประสบการณ์ร่วมกันได้อย่างเท่าเทียมกัน แล้วจึงให้ผู้เล่าเรื่องได้ถ่ายทอดเรื่องราวของตนเองตามความสมัครใจ การสนทนาของผู้วิจัยและผู้เล่าเรื่องเป็นไปในรูปแบบอย่างไม่เป็นทางการ โดยไม่มีคนอื่นเข้ามารับฟังด้วย เพื่อให้เกิดความผ่อนคลาย และทำให้ผู้เล่าเรื่องรู้สึกถึงการให้เกียรติต่อการสนทนาที่ไม่ถูกแทรกแซงหรือถูกจ้องมองจากผู้อื่น เมื่อจบการสนทนาในรอบแรกแล้วผู้วิจัยได้เลือกผู้เล่าเรื่องจำนวน 5 คน จาก 5 เรือนจำ ซึ่งมีพื้นฐานชีวิตที่แตกต่างกัน มีจุดพลิกผันของชีวิตที่นำตัวเองเข้าสู่เรือนจำแตกต่างกัน และมีกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างชีวิตที่น่าสนใจต่างกัน เพื่อนำมาเขียนเป็นเรื่องเล่าอย่างยาวประกอบรายงานการวิจัย และขอคำแนะนำเพื่อพูดคุยโดยละเอียดอีกรอบหนึ่ง ได้แก่ หลิว ชงโค ไพ่ สารภี และ หวาย (เป็นนามสมมติ)*

3. ผลการวิจัย: กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างชีวิตใหม่ในเรือนจำ

เมื่อผู้หญิงถูกตราประทับว่าได้กระทำความผิดกฎหมายและถูกตัดสินให้รับโทษด้วยการถูกคุมขังในเรือนจำนั้น กล่าวได้ว่าเธอมิได้เดินเข้าสู่เรือนจำ

* เรื่องเล่าอย่างยาวของผู้ต้องขังหญิงทั้งห้า สามารถอ่านได้จากรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง “สร้างชีวิตใหม่ในเรือนจำ” งานวิจัย 1 ใน 5 เรื่องของโครงการวิจัย “ชีวิตที่ถูกลืม : เรื่องเล่าของผู้หญิงในเรือนจำ” ภายใต้โครงการกำลังใจของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา

อย่างว่างเปล่า หากเธอได้นำเอาตัวตนและความหมายของคุณค่าในตนเองภายใต้โลกทัศน์ชุดเดิมที่เคยใช้ในสังคมภายนอกเข้าไปสู่ชีวิตในเรือนจำด้วย แต่สิ่งเหล่านี้กลับไม่สามารถใช้อธิบายตัวตนของเธอภายใต้บริบทของเรือนจำได้ เนื่องจากเรือนจำถูกออกแบบให้เป็นสถาบันที่มีความเฉพาะเจาะจง มีกฎระเบียบและปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผู้หญิงจากภายนอกไม่คุ้นเคย เป็นพื้นที่แห่งการจ้องจ้ำที่ต้องการลดอิสรภาพทางกายของผู้ต้องขังให้อยู่ในขอบเขตจำกัด กิจกรรมในชีวิตถูกกำหนดให้กระทำด้วยเงื่อนไขต่างๆ ของเรือนจำอย่างเคร่งครัดจนทำให้ผู้ต้องขังรู้สึกว่ปราศจากตัวตน เห็นได้อย่างชัดเจนว่าเครื่องมือในการลงโทษของเรือนจำที่สำคัญยิ่งก็คือการลดทอนอิสรภาพของมนุษย์นั่นเอง แต่การลดทอนอิสรภาพทางกายนั้นได้ส่งผลต่ออิสรภาพทางจิตใจและความคิดของผู้ต้องขังในเรือนจำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้สิ่งนั้นอาจมิใช่วัตถุประสงค์ของการจ้องจ้ำเพื่อการลงโทษก็ตาม และเมื่อผู้ต้องขังไร้อิสรภาพในด้านจิตใจและความคิดแล้วก็ทำให้ผู้ต้องขังจมปลักอยู่กับความทุกข์ ความท้อแท้ ลึนหวัง จนไม่สามารถดึงเอาศักยภาพที่อยู่ในตนเองออกมาใช้ประโยชน์เพื่อเยียวยาชีวิตของตนเองได้

แม้กระนั้นผู้ต้องขังบางคนที่ถูกจำกัดอิสรภาพทางกาย แต่เธอกลับสามารถสร้างอิสรภาพทางจิตใจและความคิดขึ้นมาได้ใหม่อีกครั้ง โดยการปรับเปลี่ยนตัวตนและสร้างความหมายใหม่ให้กับชีวิตในบริบทของเรือนจำ สร้างความเข้าใจต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับตัวเองทั้งก่อนและเมื่อต้องเข้ามาสู่เรือนจำอย่างรู้เท่าทัน ผู้หญิงหลายคนเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การสร้างชีวิตใหม่ให้กับตนเอง โดยเป็นการเรียนรู้ที่ผสมกลมกลืนไปกับชีวิตในเรือนจำเพื่อนำไปสู่การค้นหาคำตอบและการสร้างคุณค่าของ

ตนเองให้กับผู้หญิง ไม่ว่าจะการเรียนรู้นั้นจะผ่านกิจกรรมใดๆ ของชีวิตในเรือนจำ อาทิ การดำเนินชีวิตประจำวัน ทำงาน เรียนหนังสือ ร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในเรือนจำ รวมไปถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันที่เกิดขึ้นภายในเรือนจำ ผู้หญิงบางคนตระหนักถึงศักยภาพที่ซ่อนอยู่ในตนเองและสามารถดึงออกมาใช้ได้อย่างที่เธอเองก็รู้สึกแปลกใจ จากเรื่องเล่าของผู้หญิงในการศึกษานี้ล้วนบอกให้รู้ว่าเธอสามารถสร้างจิตสำนึกแห่งการเรียนรู้เพื่อชีวิตให้เกิดขึ้นภายในตัวเองโดยไม่ได้ถูกบังคับจากผู้ใด เธอได้ใช้การเรียนรู้เพื่อสร้างตัวตนและคุณค่าให้กับตนเองขึ้นใหม่และนั่นก็คือเส้นทางของการเดินไปสู่การมีชีวิตใหม่ภายในเรือนจำที่เธอภาคภูมิใจ รู้สึกว่าศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของตัวเองได้กลับคืนมา แต่ก็มีโชผู้หญิงทุกคนจะสามารถสร้างการเรียนรู้เพื่อชีวิตใหม่ให้เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง เพราะผู้หญิงหลายคนยังคงถูกพันธนาการด้วยตัวตนและคุณค่าในความหมายเดิม บางคนติดอยู่ในกับดักของความหมายของเรือนจำในฐานะเป็นสถานที่แห่งการลงโทษด้วยการจ้องจ้ำ บางคนยังคงมองคุณค่าแห่งตัวตนผ่านการวัดประเมินด้วยเงินตรามากกว่าคุณค่าด้านอื่นๆ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นอุปสรรคต่อความเข้าใจการสร้างการเรียนรู้เพื่อชีวิตขึ้นมาได้ ผลของการศึกษาได้เผยให้เห็นการเรียนรู้เพื่อสร้างชีวิตใหม่ของผู้หญิงในเรือนจำได้เกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการดังนี้

การสูญเสียคุณค่าในตัวตนของผู้หญิงเมื่อต้องเข้าสู่เรือนจำ

ผู้หญิงที่เข้าสู่เรือนจำทุกคนล้วนมีอดีตที่ติดตัวมา เรื่องราวชีวิตที่ผ่านมาได้อธิบายถึงสิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นเป็นตัวตนของผู้หญิงและสิ่งที่ผู้หญิงใช้ในการกำหนดคุณค่าของตนเองก่อนที่จะเข้าสู่เรือนจำ

ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรก คือ ผู้หญิงที่รู้สึกว่าตนเองไร้คุณค่า ไร้ตัวตนในสังคมที่เธออาศัยอยู่ในช่วงชีวิตที่เธอยังไม่ได้เข้าสู่เรือนจำ ไม่ว่าจะเป็นการรู้สึกว่าไร้ตัวตน ไร้คุณค่าในสายตาของพ่อแม่หรือญาติที่ไปอาศัยอยู่ ดังกรณีของโค* ที่ถูกปฏิเสธจากแม่ที่จะเลี้ยงดูเธอและพ่อต้องนำเธอไปฝากไว้กับน้าสาว แต่น้าสาวก็เลี้ยงเธอเป็นเพียงเด็กช่วยทำงานบ้านเท่านั้น หรือกรณีของหวาย** ที่รู้สึกว่าสามีมองเธออย่างไร้คุณค่าเพราะเธอต้องพึ่งพารายได้จากสามีและสามียังไปมีผู้หญิงอื่นอีกหลายต่อหลายคน ซึ่งทำให้เธอรู้สึกว่าตนมีคุณค่ามากขึ้น ดังนั้น ผู้หญิงกลุ่มนี้จึงรู้สึกว่าตนเองไร้คุณค่า ไร้ตัวตนสำหรับสังคมที่อยู่รอบๆ ตัวของเธอ เมื่อเข้าสู่เรือนจำเธอจึงไม่ได้ถูกรอปรองด้วยตัวตนที่ติดตัวมามากนัก สำหรับกลุ่มที่สอง คือ ผู้หญิงที่รู้สึกว่าความมีตัวตนหรือความเชื่อมั่นในตนเองเมื่อครั้งอยู่นอกเรือนจำนั้นไม่สามารถนำมาใช้กับบริบทของสังคมในเรือนจำได้ เธอจึงต้องสร้างคุณค่าและตัวตนขึ้นใหม่เพื่อให้เกิดการยอมรับทั้งในตัวเธอเองและผู้คนรอบข้างภายในเรือนจำ เช่นกรณีของหลิว*** ที่เคยประสบความสำเร็จอย่างมากในการทำอาชีพค้าไก่ จนเธอมีโรงงานทำไก่สำเร็จรูปขนาดใหญ่และเป็นที่ยอมรับของคนรอบข้าง แต่เมื่อต้องเข้าสู่เรือนจำก็ทรยศเหล่านั้นได้สูญเสียลายลง เธอจึงต้องสร้างการยอมรับของคนในสังคมใหม่ด้วยการสร้างตัวตนใหม่ผ่านการเป็นนักเขียนและให้คำปรึกษาทางกฎหมายกับเพื่อนๆ ในเรือนจำ

นอกจากเรื่องราวในอดีตที่จะบ่งบอกถึงความภาคภูมิใจในตนเองของผู้หญิงได้ถูกทำลายลงแล้ว

การเข้าสู่เรือนจำก็ทำให้ผู้หญิงรู้สึกว่าถูกกระทำทำให้ไร้คุณค่าลงอีกครั้ง จากคำบอกเล่าของผู้หญิงที่อธิบายถึงตัวตนที่ถูกทำลายลงเมื่อต้องเข้าสู่เรือนจำนั้น ได้บ่งบอกให้รู้ว่าองค์ประกอบหลายๆ อย่างในเรือนจำที่ทำให้ผู้หญิงรู้สึกเช่นนั้น อาทิ การถูกประทับตราว่าเป็น “คนคุก” หรือ “นักโทษหญิง” หรือมีคำว่า “นญ.” นำหน้าชื่อนั้นได้นำไปสู่ความรู้สึกด้อยคุณค่าลง อีกทั้งจินตภาพต่อ “เรือนจำ” หรือ “คุก” ที่ถูกมองจากสังคมภายนอกว่าเป็นสถานที่ที่เต็มไปด้วยผู้กระทำความผิด ผู้หญิงบางคนรู้สึกผิดต่อคนที่เธอรัก ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ พี่น้อง หรือลูกๆ ที่จะบอกว่าเธอต้องเข้าสู่เรือนจำ ซึ่งความรู้สึกผิดต่อคนที่รักนั้นได้สร้างบาดแผลในใจเธอมากกว่าการกระทำผิดแล้วทำให้เธอต้องรับโทษเสียอีก ผู้หญิงบางคนจึงต้องสร้างคำอธิบายชุดอื่นๆ แทน เช่น กรณีของชงโคที่ขอร้องให้สามีและญาติๆ บอกกับลูกว่าเธอไปทำงานต่างประเทศหรือต่างจังหวัด จึงต้องหายไปจากบ้านและนับแต่นั้นเธอก็ไม่เคยได้พบกับลูกอีกเลย

แม้กระทั่งชุดเสื้อผ้าที่สวมใส่เพื่อบอกถึงสถานภาพของผู้หญิงในเรือนจำก็เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้หญิงบางคนสะท้อนให้รู้ว่าเธอรู้สึกว่าไร้คุณค่ากับเสื้อผ้าที่ถูกระบุโทษ เช่น ชุดสีน้ำตาลบ่งบอกว่าเธอเป็นนักโทษรอการตัดสิน ชุดสีฟ้าหมายถึงนักโทษที่ตัดสินเด็ดขาดแล้ว บางเรือนจำมีการปักจำนวนขีดลงบนแขนเสื้อเพื่อบ่งบอกความหนักเบาหรือประเภทของโทษ แม้สิ่งเหล่านี้จะเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกให้กับเจ้าหน้าที่ในการจัดแบ่งผู้ต้องขังและการควบคุมดูแลก็ตาม แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่กระทำลงไปจิตใจของผู้ต้องขังให้รู้สึกว่าไร้คุณค่า นอกจากนี้

* อ่านเรื่องราวของชงโค ได้จากรายงานฉบับสมบูรณ์ บทที่ 4 เปลี่ยนเส้นทางชีวิตด้วยการเรียนรู้ในเรือนจำ หน้า 71-93.

** อ่านเรื่องราวของหวาย ได้จากรายงานฉบับสมบูรณ์ บทที่ 2 การเรียนรู้จากฐานชีวิตในเรือนจำ หน้า 25-46.

*** อ่านเรื่องราวของหลิว ได้จากรายงานฉบับสมบูรณ์ บทที่ 3 สร้างตัวตนจากงานเขียน หน้า 47-70.

ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในเรือนจำก็มีส่วนที่ทำให้ผู้หญิงที่ยังไม่คุ้นเคยกับชีวิตในเรือนจำต้องรู้สึกถึงความด้อยคุณค่าในตนเอง อาทิ ผู้หญิงอาจจะตีความจากการใช้คำพูดในลักษณะของคำสั่ง การดูว่ากล่าวทำให้เธอรู้สึกว่าถูกใช้อำนาจของความไม่เท่าเทียมกันกดทับจนเธอรู้สึกไร้คุณค่าของความเป็นมนุษย์ รวมไปถึงการที่ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบต่างๆ ที่ไม่คุ้นเคยอย่างเข้มงวด เช่น ต้องกินข้าว อาบน้ำขึ้นเรือนนอน ตามเวลาที่เรือนจำกำหนดเท่านั้น โดยผู้หญิงไม่สามารถต่อรองหรือไม่สามารถแสดงการฝ่าฝืนกฎระเบียบเหล่านั้นได้ รวมไปถึงเธอไม่สามารถกระทำกิจกรรมบางอย่างที่ต้องการจะทำได้ อย่างที่เคยทำในอดีตเพราะขัดต่อระเบียบของเรือนจำ นั่นหมายถึงการไร้ซึ่งอำนาจในตัวผู้หญิงในเรือนจำ

การสร้างพลังใจเพื่อให้อำนาจลุกขึ้นมาสร้างชีวิตใหม่

เมื่อตัวตนและคุณค่าในตัวเองได้ถูกทำลายลงไม่ว่าจะด้วยเงื่อนไขใดก็ตาม หากผู้หญิงคนใดไม่สามารถละทิ้งความรู้สึกว่าไร้คุณค่า ไร้ตัวตนออกไปได้ เธอก็จะจมอยู่กับความท้อแท้ ลึกลับกับชีวิตผู้หญิงจึงต้องใช้พลังใจอย่างมากในการฝ่าฟันอุปสรรคที่เกิดขึ้นภายในจิตใจเพื่อเป็นแรงผลักดันให้เธอต้องลุกขึ้นค้นหาตัวตนและคุณค่าใหม่ ซึ่งส่วนสำคัญก็ขึ้นอยู่กับฐานชีวิตเดิมก่อนเข้าสู่เรือนจำของแต่ละคนว่าเป็นอย่างไร และผู้หญิงได้เลือกใช้สิ่งใดที่ผ่านเข้ามาในชีวิตเป็นพลังผลักดันให้เธอหลุดพ้นจากหลุมดำในชีวิตและใช้เป็นแรงบันดาลใจเพื่อสร้างชีวิตใหม่ได้บ้าง ซึ่งแต่ละคนจะมีความแตกต่าง

กันไปอย่างหลากหลายและน่าสนใจ เช่น กรณีหวายที่ยึดเอาคำสอนของพ่อที่เขียนจดหมายฉบับสุดท้ายเพื่อสอนเธอว่า “จงเกิดใหม่ ให้รอบรู้วิชา เพื่อรักษาตัวรอด เป็นยอดคน” เธอจึงใช้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวและเป็นแรงผลักดันให้เธอปรับเปลี่ยนตัวเองไปสู่การชวนชวายที่จะเรียนรู้และสร้างสถานภาพของความ เป็นครูช่วยสอนและเป็นผู้นำของผู้หญิงในเรือนจำ เพื่อเป็นสิ่งที่เรียกคืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเธอ พร้อมทั้งสร้างคุณค่าของเธอให้เป็นที่ยอมรับจากผู้ต้องขังในเรือนจำเป็นจำนวนมาก รวมไปถึงการได้รับการยอมรับ การรับฟังความคิดเห็นของเธอจากเจ้าหน้าที่และผู้บริหารของเรือนจำ แต่กรณีของ หลิวกลับเลือกสร้างแรงบันดาลใจให้กับตัวเอง จากการที่เธอพบกับผู้ควบคุมเรือนจำที่มีใจเมตตา มีความรัก ความห่วงใยให้เธอ จนกระทั่งเธอต้องการเปลี่ยนแปลงตัวเอง เธอ้นำคำสอนของผู้ควบคุมเรือนจำมาเป็นสิ่งพลิกผันชีวิต จากคนที่ท้อแท้ ลึกลับ และคิดว่าจะต้องตายในเรือนจำ แต่เมื่อเธอได้ยินคำสอนของคนที่เธอเรียกว่า “แม่” ได้อย่างเต็มใจนั้น ได้เรียกสติคืนและนำไปสู่การสร้างตัวตนใหม่โดยเดินเข้าสู่โลกแห่งการเรียนรู้เพื่อการเป็นนักเขียนเรื่องเล่าจากประสบการณ์ชีวิต แต่ชงโคผู้หญิงอีกคนหนึ่งกลับเห็นคุณค่าในชีวิตของตัวเอง และใช้จิตใจที่เข้มแข็งเป็นแรงขับเคลื่อนและบอกตัวเองว่าจะต้องปรับเปลี่ยนชีวิตใหม่เพื่อให้เธออยู่ในโลกใบนี้ต่อไปได้อย่างเข้มแข็ง เธอหันมาเรียนรู้ที่จะทำตัวให้เป็นที่รักและได้รับการยอมรับจากเพื่อนผู้ต้องขังและเจ้าหน้าที่ในเรือนจำ ในขณะที่ผู้หญิงหลายๆ คน เช่น กรณีของไผ่* กับสารภี** ได้รับ

* อ่านเรื่องราวของไผ่ได้จากรายงานฉบับสมบูรณ์ บทที่ 5 สร้างงานศิลป์ สู่อิสระแห่งชีวิต หน้า 95-116.

** อ่านเรื่องราวของสารภี ได้จากรายงานฉบับสมบูรณ์ บทที่ 6 สร้างชีวิตใหม่จากการเรียนรู้เพื่อปฏิบัติ หน้า 117-140.

กำลังใจจากคนในครอบครัวเป็นแรงขับเคลื่อน สำคัญสำหรับการพลิกฟื้นชีวิต ผู้หญิงส่วนใหญ่ ยึดโยงตัวเองไว้กับสถานภาพและบทบาททาง ครอบครัว แม้จะต้องเข้าสู่เรือนจำและไม่สามารถ ดำรงบทบาทเหล่านั้นได้ แต่สายใยที่เชื่อมโยงทาง จิตใจระหว่างผู้หญิงที่อยู่ในเรือนจำกับคนใน ครอบครัวได้กลายเป็นพลังใจที่ผลักดันให้ผู้หญิง หลายๆ คนสามารถก้าวข้ามความผิดหวัง ความ ทุกข์ ที่ต้องสูญเสียอิสรภาพ และนำไปสู่ความ พยายามที่จะดำรงชีวิตอยู่ในเรือนจำอย่างมีคุณค่า และมีความหวังที่จะออกไปดำเนินชีวิตภายนอกได้ ในอนาคต

คุณค่าในความหมายใหม่ที่ผู้หญิงสร้างขึ้นเอง

เมื่อผู้หญิงได้ค้นพบพลังใจที่จะใช้เพื่อฝ่าฟัน อุปสรรคของชีวิตที่ต้องเข้าสู่เรือนจำ และผู้หญิงเป็นผู้เลือกที่จะลุกขึ้นมาเพื่อปรับเปลี่ยนไปสู่การให้ความหมายต่อคุณค่าและตัวตนใหม่ในเรือนจำ ผู้หญิงแต่ละคนจะมีกระบวนการเข้าสู่เส้นทางชีวิตใหม่ที่ ถูกออกแบบเฉพาะให้เหมาะกับตัวเองและบริบท ภายในเรือนจำแต่ละแห่ง แต่คงไม่สามารถจะกล่าวอย่างรวบรัดได้ว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นทันทีเมื่อไร บางคนอาจต้องใช้เวลาในการค้นหาตัวตน และคุณค่าของตนเองอยู่นาน แต่บางคนกลับใช้เวลาเพียงไม่นานก็สามารถสร้างตัวตนขึ้นใหม่ได้ อย่างรวดเร็ว หรือโดยไม่รู้สึกรู้หาว่าได้เข้าสู่เส้นทางการเรียนรู้เพื่อสร้างชีวิตใหม่ให้กับตัวเองได้ สำเร็จ และคงไม่สามารถสรุปกระบวนการสร้างความหมายใหม่ของผู้หญิงหลายๆ คนให้เป็นภาพรวมเพียงชุดเดียวอย่างสำเร็จรูปได้ เนื่องจากสิ่งที ประกอบสร้างขึ้นเป็นผู้หญิงแต่ละคนล้วนมีความแตกต่างหลากหลาย แต่อาจมีทั้งจุดร่วมและจุดต่างกันในบางเรื่อง

- การสร้างคำอธิบายใหม่ต่อการใช้ชีวิตในเรือนจำ

ผู้หญิงที่เข้าสู่เรือนจำในระยะเวลายาวนานแล้วและสามารถปรับตัวรับกับความเปลี่ยนแปลงในเรือนจำได้แล้ว เธอกลายเป็นผู้สร้างคำอธิบายใหม่ๆ ขึ้นในเรือนจำ เพื่อให้เธอมีความรู้สึกที่ดีขึ้นต่อสถานที่ ที่เธอต้องมาอาศัยอยู่ เช่น การสร้างคำที่ใช้แทนคำว่า “คุก” หรือ “เรือนจำ” ซึ่งทำให้เธอรู้สึกต้อยคุณค่ากับคำดังกล่าว เธอเปรียบเรือนจำเป็นเสมือน ตั้งบ้านหลังใหม่บ้าง มหาวิทยาลัยชีวิตบ้าง หรือ โรงเรียนประจำบ้าง เพราะเธอได้สร้างมุมมองอีกด้านหนึ่งของเรือนจำที่มีโชสถานที่ดีทั้งอย่างไร อิสรภาพเพื่อการลงโทษผู้กระทำผิด แต่เรือนจำเป็น ตั้งสถานที่ให้เธอได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต และผู้ต้องขังก็เปรียบเสมือนนักเรียนที่เข้ามา เรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้ได้รับความรู้ไปใช้ประโยชน์ องค์กรประกอบของเรือนจำจึงไม่ต่างจากโรงเรียนที่ ต้องมีกฎระเบียบคอยควบคุมให้นักเรียนต้องปฏิบัติ ตามเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เจ้าหน้าที่ก็เปรียบเสมือนครูผู้ปกครองที่คอยเข้มงวดให้ทำตาม กฎระเบียบที่วางไว้ ชุดเครื่องแบบของผู้ต้องขังก็เปรียบเสมือนกับเครื่องแบบนักเรียน เมื่อผู้ต้องขังใช้ ชุดคำอธิบายเหล่านี้แทนภาพของเรือนจำที่ถูก อธิบายด้วยกรอบของวาทกรรมหลักของสังคมที่รับรู้ ต่อคำว่า “เรือนจำ” หรือ “คุก” ก็จะทำให้เธอมีความรู้สึกที่ดี และไม่มองตัวเองเป็นนักโทษที่กำลัง ถูกลงโทษให้ขาดอิสรภาพ ผู้หญิงบางคนได้ใช้ชุดคำ อธิบายนี้เพื่ออธิบายให้ลูกที่อยู่ในวัยเรียนของเธอได้รับรู้สถานะภาพตามจินตนาการของเธอว่า “แม่มา เรียนหนังสือ” หรือ “แม่มาทำงาน” ซึ่งทำให้เธอ รู้สึกไม่อึดอัดใจเวลาบอกกับลูกว่าเธอมาทำอะไรใน เรือนจำ และลูกของเธอเองก็รู้สึกพึงพอใจที่ได้รับ คำอธิบายนี้เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ ผู้หญิงยังเลือก ที่จะทำความเข้าใจต่อการเกิดขึ้นของกฎระเบียบ

และความจำเป็นที่เธอต้องทำตามกฎระเบียบเสียใหม่เพื่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อการทำตามกฎระเบียบแทนความรู้สึกอึดอัดขัดแย้งจนเกิดความรู้สึกต่อต้านกฎระเบียบซึ่งจะส่งผลทางลบกับตัวเธอ บางคนสามารถบอกสิ่งดีๆ ที่เกิดขึ้นกับเธอเมื่อปรับตัวภายใต้กฎระเบียบของเรือนจำได้

- ทำให้งานกลายเป็นสิ่งบ่งบอกคุณค่าใน

ตนเอง: เมื่อผู้หญิงตระหนักว่าการสร้างคุณค่าใหม่ให้กับตนเองด้านหนึ่ง ก็คือ การทำให้เธอรู้สึกว่าตนเองไม่ได้เป็นคนไร้ประโยชน์ ไร้ค่าในสายตาของคนอื่นๆ ชีวิตที่ยังมีลมหายใจอยู่ยังสามารถดำเนินชีวิตประจำวันและทำงานได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น สิ่งที่ยุติหญิงหลายคนใช้สำหรับค้นหาเพื่อสร้างความหมายใหม่ให้กับตนเองจะเริ่มจาก “งาน” ในเรือนจำ ทั้งที่เป็นการทำงานในหน้าที่และทำกิจกรรมต่างๆ ที่เรือนจำจัดขึ้น งานที่ทำนอกจากจะช่วยเยียวยาจิตใจให้กับผู้หญิงแล้วยังช่วยให้ผู้หญิงได้เรียนรู้ทักษะและความรู้ใหม่ๆ ที่อาจไม่เคยทำมาเลยในชีวิต ผู้หญิงบางคนเดินเข้าสู่งานในระยะเวลาเริ่มต้นด้วยหวังว่างานจะทำให้เวลาผ่านไปอย่างรวดเร็ว ช่วยให้ไม่มีเวลาคิดถึงเรื่องราวที่เป็นทุกข์หรือเพื่อจะได้ไม่ต้องพูดจากับคนอื่นๆ แต่การได้ทำงานที่ชอบหรืองานที่แสดงถึงความสามารถของเธอ ทำให้เธอได้ดึงเอาศักยภาพภายในตัวออกมา จนกระทั่งเธอค้นพบว่าเธอสามารถสร้างตัวตนได้จากงานที่ทำอยู่ในเรือนจำ งานกลายเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้หญิงรู้สึกถึงคุณค่าในตนเองและยังทำให้คนรอบข้างมองเห็นคุณค่าในตัวเธออีกด้วย ความรู้สึกเช่นนี้ได้สะท้อนออกมาในคำพูด เช่น “ทำให้เรารู้สึกยังมีค่าของความเป็นคนอยู่ เรายังมีอิสระในการใช้ความคิด ความสามารถ ได้ช่วยคนอื่น” ผู้หญิงหลายคนสามารถสร้างสรรค์งานภายในเรือนจำออกมาได้อย่างน่าภาคภูมิใจ ไม่ว่าจะป็นงานทอผ้า

งานเขียนหนังสือ งานศิลปะ งานทำอาหาร งานนวด หรือแม้กระทั่งงานเล็กๆ น้อยๆ ที่คนอื่นอาจมองไม่เห็นคุณค่า แต่สำหรับผู้หญิงที่กำลังค้นหาตัวตนและหาความภาคภูมิใจให้กับชีวิตของเธอนั้นความสำเร็จเหล่านี้ก็กลับกลายเป็นแรงผลักดันสำคัญที่จะพาเธอให้ก้าวต่อไป เพราะเธอรู้ว่าชีวิตของเธอเริ่มใหม่ได้ เมื่อเธอค้นพบศักยภาพในตนเองและมีพลังใจที่จะต่อสู้กับชีวิตแล้ว ผู้หญิงบางคนก็สามารถปรับเปลี่ยนการทำงานไปสู่การสร้างตัวตนและคุณค่าใหม่ให้กับชีวิตได้จนประสบความสำเร็จ

นอกจากนี้ การทำงานในเรือนจำหลายแห่งยังช่วยสร้างรายได้ให้กับผู้หญิงเพื่อใช้ดำรงชีวิตภายในเรือนจำหรือแม้กระทั่งบางคนสามารถเก็บเงินสะสมจากงานที่ทำเพื่อซื้อของขวัญให้ลูกในวันเกิด หรือเก็บไว้เพื่อสร้างอนาคตหลังพ้นโทษ ดังคำกล่าวของแม่คนหนึ่งที่ต้องขังว่า “พอเรามีเงินซื้อของขวัญให้ลูกได้ก็เหมือนกับเราได้ทำหน้าที่ของแม่ ได้ยินเสียงหัวเราะของลูกเป็นผลตอบแทน เราก็ดีใจแล้ว” ผู้หญิงจึงเกิดความภาคภูมิใจในตนเองที่สามารถพึ่งพาตัวเองได้ และไม่เป็นภาระของครอบครัวที่ต้องจุนเจือเงินทองให้ใช้ อีกทั้งเธอยังภาคภูมิใจที่สามารถทำบทบาทของแม่ให้กับลูกได้แม้จะอยู่ในเรือนจำ และเธอยังรู้สึกถึงศักยภาพในตัวของเธอที่จะนำออกมาใช้เพื่อสร้างงานที่มีคุณค่าและมูลค่าเป็นที่พึงพอใจของลูกค้าหรือคนที่เห็นผลงาน เธอเลือกเก็บงานบางชิ้นไว้เพื่อเป็นสิ่งสะท้อนความสำเร็จของตัวเองแทนการขายออกไปเพื่อให้ได้เงินกลับคืนมา หรือบางคนเลือกที่จะทำงานเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับเพื่อนผู้ต้องขังมากกว่าการทำงานเพื่อสร้างเงิน เช่น กรณีของหวายที่เลือกจะสอนหนังสือให้กับผู้ต้องขังที่ยากจน โดยไม่คิดเงินแม้จะเป็นงานพิเศษที่เพิ่มขึ้นมาก็ตาม บางคนก็ทำงานด้านการเขียนทั้งที่เป็นงานเขียนเรื่องราวชีวิต เขียน

คำร้องและฎีกาเพื่อช่วยให้เพื่อนผู้ต้องขังได้บรรเทาโทษ โดยที่เธอรู้สึกว่างานเขียนเป็นสิ่งที่เธอภาคภูมิใจ เป็นงานที่สามารถช่วยเหลือคนอื่นที่มีความทุกข์ได้ แม้งานที่เธอทำจะไม่ได้สร้างรายได้ แต่ก็ได้แสดงถึงตัวตนและคุณค่าในตัวเองที่เธอเลือกเป็นผู้สร้างขึ้นมาใหม่

- **การเพิ่มวุฒิการศึกษาเพื่อเพิ่มคุณค่าที่สังคมให้การยอมรับ:** ผู้หญิงหลายคนใช้เวลาส่วนหนึ่งเพื่อเรียนหนังสือทั้งระดับพื้นฐานและบางคนก็เรียนจนจบระดับอุดมศึกษาและได้รับวุฒิปริญญาตรีหรือในกรณีของหวานนั้นเธอเรียนจนจบปริญญาตรีถึงสองสาขาภายในเรือนจำ แม้ว่าบางคนเมื่อเรียนจบแล้วอาจไม่ได้นำวุฒิการศึกษาไปใช้สมัครงาน แต่ก็สามารถบอกกล่าวกับคนอื่น ๆ ได้อย่างภาคภูมิใจว่าได้จบการศึกษาในระดับที่เคยหวังไว้ บางคนที่มีลูกอยู่ในวัยเรียนจะรู้สึกภาคภูมิใจและมั่นใจมากขึ้นที่จะสอนหรืออบรมลูกที่อยู่ในวัยเรียนว่าให้ตั้งใจเรียนเหมือนแม่ที่กำลังเรียนหนังสืออยู่ในเรือนจำ แม่บางคนกล่าวว่า “ตอนเราเรียนน้อยกว่าลูก เราก็ไม่กล้าสอน ไม่กล้าบอกเขา แต่พอเราได้เรียน เราก็กล้าสอนเขา เวลาเขามาเยี่ยม” บางคนเรียนหนังสือจนจบการศึกษาระดับปริญญาตรีเพื่อนำเอาความรู้มาใช้สอนหนังสือในเรือนจำในฐานะของครูช่วยสอน หรือนำความรู้มาช่วยให้คำปรึกษาทางกฎหมายกับเพื่อนในเรือนจำ ช่วยเขียนคำร้องเขียนคำถวายฎีกา หรือกลายเป็นที่พึ่งให้กับผู้ต้องขังด้วยตนเองในเรื่องต่างๆ โดยเธอรู้สึกว่า การเข้าสู่เรือนจำได้สร้างโอกาสในการเรียนหนังสือให้กับเธอ เพราะหากเธออยู่นอกเรือนจำ ภาระความรับผิดชอบในหน้าที่การงาน และครอบครัวอาจทำให้เธอไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ดังนั้น การจบการศึกษาในระดับหนึ่งๆ ภายในเรือนจำได้นำมาซึ่งความภาคภูมิใจของผู้หญิงภายในเรือนจำจำนวนไม่น้อย และ

เธอก็ยังตระหนักดีว่าวุฒิการศึกษาจากระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการก็ยังคงเป็นเครื่องมือทางสังคมอย่างหนึ่งที่ผู้คนให้การยอมรับและนำไปสู่การเลื่อนขั้นทางสังคมให้กับคนที่จบการศึกษาในระดับต่างๆ ได้ ผู้หญิงในเรือนจำเองก็ตระหนักในข้อนี้เช่นกัน

- **สถานภาพและบทบาทในเรือนจำที่ทำให้รู้สึกถึงความภาคภูมิใจในตนเอง:** เมื่อผู้หญิงรู้สึกว่าตนเองสามารถทำความเข้าใจชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปและต้องดำเนินชีวิตอยู่ในเรือนจำอีกเป็นเวลานาน หลายคนจึงคิดว่าจะต้องทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อทั้งตนเองและผู้อื่น หลายคนจึงมีบทบาทในการช่วยงานเจ้าหน้าที่ ช่วยเหลือเพื่อนผู้ต้องขังในเรื่องที่เธอมีความถนัด ผู้หญิงที่รู้สึกว่าตนเองสามารถพลิกฟื้นชีวิตขึ้นมาได้ รับรู้ถึงศักยภาพของตนเองที่สามารถหยิบออกมาใช้ประโยชน์ต่อผู้อื่นได้ และมีความมั่นคงในจิตใจมากแล้ว เธอก็มักจะกลายเป็นที่พึ่งสำหรับผู้หญิงคนอื่นๆ ที่ยังไม่สามารถปรับตัวได้หรือผู้หญิงบางคนที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ในบางเรื่อง ผู้หญิงกลุ่มนี้มักจะถูกเลือกให้มิตำแหน่งเป็นแม่ห้อง แม่เรือนนอน หัวหน้ากองงานหรือผู้แทนผู้ต้องขังในการทำงานประสานกับเจ้าหน้าที่ หรือช่วยเจ้าหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของผู้ต้องขังด้วยตนเอง ตำแหน่งเหล่านี้อาจถูกเลือกโดยเจ้าหน้าที่ที่จริงอยู่ แต่เจ้าหน้าที่ก็มักจะพิจารณาจากคนที่เป็นที่ยอมรับจากผู้ต้องขังคนอื่นๆ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ในเรือนจำมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบสัดส่วนกับจำนวนของผู้ต้องขัง อีกทั้งยังมีปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้ต้องขัง ดังนั้น การดูแลกันจึงออกมาในลักษณะของการใช้อำนาจ ใช้การควบคุมตามกฎระเบียบและการลงโทษ ในขณะที่ผู้ต้องขังจะมีความใกล้ชิดและเข้าใจปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้ต้องขังด้วยกันเองมากกว่า จึงใช้การเตือนหรือการสอนกัน

อย่างผู้ใหญ่กับเด็กหรืออย่างเพื่อน และยังคงช่วย แก้ปัญหาแทนการถูกลงโทษ แม่ห้องมักจะเป็น ผู้ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ต้องขังด้วยกันเองก่อนที่จะไปถึงเจ้าหน้าที่ เพราะเธอรู้ว่าหากเกิดการวิวาทกันอาจทำให้ผู้ต้องขังต้องถูกลงโทษ ถูกทำบ้านทึบ หรืออื่นๆ ซึ่งจะส่งผลต่อจิตใจของผู้ต้องขัง และส่งผลต่อการฟื้นฟูในเวลาอันควร ดังนั้น แม่ห้องหรือหัวหน้างานต่างๆ ที่เป็นผู้ต้องขังด้วยกันจึงมักจะใช้วิธีการอื่นๆ ในการแก้ปัญหา ระหว่างกันก่อนที่จะไปถึงการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ ผู้ต้องขังที่ได้รับการยอมรับจากเพื่อนในเรือนจำ ให้เป็นหัวหน้านั้นจะรู้สึกถึงความภาคภูมิใจในตนเอง ที่เป็นที่ยอมรับของสังคมในเรือนจำดูเดียวกับที่เธอ เคยเป็นที่ยอมรับในสถานภาพทางสังคมอื่นๆ ในขณะที่เธออยู่ภายนอกเรือนจำ นอกจากสถานภาพนี้ จะได้รับการยอมรับจากผู้ต้องขังด้วยกันเอง ผู้หญิงยังรู้สึกว่าได้รับการยอมรับจากเจ้าหน้าที่ควบคุม เรือนจำซึ่งกลายเป็นการทำงานร่วมกันมากขึ้นกว่า การทำงานตามคำสั่ง ถึงแม้ว่าเจ้าหน้าที่จะมีอำนาจ สั่งการที่เหนือกว่าก็ตาม แต่ผู้ต้องขังก็รู้สึกว่า การได้รับความไว้วางใจในระดับหนึ่งนั้นทำให้เธอ สามารถก้าวข้ามความรู้สึกที่ถูกทำให้ไร้ศักดิ์ศรี หรือ ไร้คุณค่าในความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในเรือนจำ มาได้บ้าง แม้จะไม่หมดไปเลยทีเดียวก็ตาม

4. บทสรุป

การศึกษานี้เผยให้เห็นว่าผู้หญิงที่เข้าสู่เรือนจำ หลากๆ คนสามารถที่จะปรับเปลี่ยนตัวตนและสร้าง คุณค่าในตนเองขึ้นมาได้ใหม่แม้จะมีบริบทของเรือนจำ ที่เป็นเงื่อนไขจำกัดความเป็นอิสระของเธอก็ตาม ผู้หญิงสามารถเปลี่ยนพื้นที่ในเรือนจำให้กลายเป็น พื้นที่แห่งการเรียนรู้ได้หากเธอมองเห็นโอกาสที่เกิดขึ้น แทนที่จะมองสิ่งต่างๆ เหล่านั้นเป็นอุปสรรคต่อ

การสร้างชีวิตใหม่ และหลายๆ องค์ประกอบภายใน เรือนจำเองก็มีส่วนช่วยให้ผู้หญิงสามารถใช้เป็น สิ่งสนับสนุนต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชีวิตได้ ซึ่งจะสอดคล้องกับพันธกิจที่เรือนจำกำหนดไว้ว่า ต้องการคืนคนดี มีคุณค่าสู่สังคม โดยที่คนดีมีคุณค่า นั้นจะต้องประกอบพร้อมกันทั้งความเป็นพลเมือง ที่ดีของรัฐ ที่สามารถหาเลี้ยงชีพได้อย่างเหมาะสม เป็นมนุษย์ที่มองเห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีในตนเอง อย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกับคนอื่นๆ ที่อยู่ร่วม สังคม และเป็นคนที่มิจิตสำนึกในการสร้างความ เป็นธรรมในสังคมและสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งจะเห็นได้จากเรื่องเล่าทั้งห้าเรื่องที่บ่งบอกว่า ผู้หญิงได้ปรับเปลี่ยนตนเองจากการเรียนรู้อย่าง ลึกซึ้งที่เรียกได้ว่า คือ “การเรียนรู้เพื่อชีวิต”

หากการสร้างชีวิตใหม่เช่นนี้สอดคล้องกับ เจตจำนงของเรือนจำ ดังนั้น การสร้างพื้นที่แห่งการ เรียนรู้ขึ้นภายในเรือนจำเพื่อนำไปสู่การพัฒนา ศักยภาพของมนุษย์จึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยการนำ แนวคิดของการเรียนรู้เพื่อชีวิตซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ ไม่ได้แยกมนุษย์ออกจากสังคมที่ต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน แต่เป็นการเรียนรู้ที่กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ในทุกๆ ขั้นตอน ทุกๆ กิจกรรม และคำนึงถึงความ สัมพันธ์ของมนุษย์ที่เอื้อต่อการทำให้คนรู้สึก ว่า ตนเองมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียม กัน การเรียนรู้นี้มีใช่การเรียนรู้ที่ถูกจำกัดอยู่ใน กรอบความคิดของการศึกษาในระบบ แต่ได้ผสมผสานกับการเรียนรู้ที่เรียกได้ว่าเป็น “การเรียนรู้ใน วิถีชีวิต” เข้าด้วยกัน เป็นการเรียนรู้ที่ช่วยพัฒนา ความสามารถที่มีอยู่ในตัวคน พร้อมกับการเสริม สร้างสมรรถนะใหม่ ความสามารถใหม่ๆ โดยผู้หญิง ต้องใช้ความพยายามในการเรียนรู้นั้นด้วยตัวเอง มิใช่เกิดจากการบังคับให้ต้องเรียนรู้ แต่เมื่อได้เรียนรู้ แล้วก็จะทำให้ผู้หญิงเกิดความพึงพอใจต่อความรู้อ

ใหม่ที่เกิดขึ้นในตัวเอง การเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้กลายเป็นประสบการณ์เฉพาะของแต่ละคน พร้อมกันนั้นก็มีความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้คนในเรือนจำที่สลับซับซ้อนด้วย เพราะการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนั้นเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม การทำงาน การดำเนินชีวิต และการเป็นพลเมืองที่ดีของสังคมไปพร้อมๆ กัน การทำให้เรือนจำกลายเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้เพื่อชีวิตใหม่สำหรับผู้หญิง แม้ยังคงดำรงความเป็นสถานที่ลงโทษผู้กระทำผิดอยู่ก็ตาม จึงมีความจำเป็นต้องสร้างมุมมองใหม่ต่อการเรียนรู้ ความรู้ และผู้สร้างความรู้ รวมถึงการสร้างโอกาสหรือเงื่อนไขที่จะสนับสนุนให้ผู้หญิงทุกคนได้เข้าถึงกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตใหม่ได้อย่างทั่วถึง เพราะผู้หญิงจำนวนไม่น้อยยังต้องการแรงสนับสนุนเพื่อให้เธอสามารถก้าวไปสู่จุดเปลี่ยนของชีวิตใหม่ได้สำเร็จ เนื่องจากตัวของเธออาจไม่สามารถกระทำสิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้ตามลำพัง

บรรณานุกรม

- กรมราชทัณฑ์. 2553. **วิสัยทัศน์กรมราชทัณฑ์** [ออนไลน์]. เข้าถึงจาก: http://www.correct.go.th/correct2009/index.php?action=showcontent&c_id=4.
- พิศมัย รัตน์โรจน์สกุล. 2553. **สร้างชีวิตใหม่ในเรือนจำ**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงยุติธรรม.
- ยูเนสโก. 2551. **การเรียนรู้: ขุมทรัพย์ในตน** รายงานต่อยูเนสโก โดยคณะกรรมการมานาชาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- Addy, Dawn L. 2009. "The Power of Experiential Learning as It Impacts the Development of Self-Efficacy in Incarcerated Female Adult Learners." In Mev Miller and Kathleen P. King (eds.), **Empowering Women Through Literacy: Views from Experience**, pp. 225-232. Charlotte, NC: Information Age.
- Bell, Gay, and Glaremin, Therasa Ann. 1992. "On Prison Education and Women in Prison." **Journal of Prisoners on Prisons** 4,1: 1-4.
- Hanks, Roma Stovall, and Carr, Nicole T. 2007. "Lifelines of Women in Jail as Self-Constructed Visual Probes for Life History Research." **Marriage & Family Review** 42,4: 105-116.
- Kilroy, Debbie. 2000. "The White Wall Syndrome." **Woman in Prison Journal** 1,1: 39-43.
- Kroger, Jane. 2007. **Identity Development: Adolescence through Adulthood**. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Palladino, C. 1994. **Developing Self-esteem: A Positive Guide for Personal Success** Menlo Park, CA: Crisp.
- Scruggs, Jacquelyn. 2005. "Life Skill Project." **The Journal of Correctional Education** 56,2: 124-130.

Miss Pissamai Ratanarojsakul received her Doctorate Degree in Development Education from Srinakharinwirot University, Master's Degree in Business Administration from the National Institute of Development Administration, and a Bachelor's Degree in Marketing from Thammasat University. She is currently working at Srinakharinwirot University. Her main interests are qualitative research and community study.